

IVO ANDRIĆ ÚJ KÖNYVE

Több évi szünet után új könyve jelent meg Ivo Andrićnak. *Lica* címen az író elbeszéléseit és krónikáit adta ki a zágrábi Mladost könyvkiadó. Az irodalmi kritika egy része arra az álláspontra helyezkedett, hogy a *Lica* nem éri el Andrić eddigi elbeszéléseinek és két nagy regényének művészi színvonalát.

A *Politikában* Petar Džadžić, egy nagyon jó Andrić-mono-gráfia írója mutatja be a könyvet. „Ez nem az az Andrić, az *Átkozott udvar*, a *Híd a Drinán*, a *Híd a Zsepán*, az *Anika* idejének szerzője...” — kezdi írását Džadžić, majd így folytatja: „Egy kis merészséggel azt állíthatnánk, hogy az az ember, aki az *Átkozott udvart* és a *Híd a Zsepánt* írta, az ilyen szövegeken (ti. a *Licában* közöltek) pihenteti szellemét, s írásukkal tölti el szabadidejét... Egy nagy írónak természetesen joga van egy ilyen könyvet is átnyújtani az olvasónak, de az olvasónak is joga van a maga véleményére, amely nem veszi tekintetbe Andrić többi művét.” Džadžić felteszi a kérdést, mi marad Andrićból, illetve mi vé lesz Andrić, ha lemond látónki szeméről, mellyel a múltba tekintett, ha nem figyel már az ősi legendák hangjára, ha elhagyja hídjainak szimbolikus építményét, és elveti a realista lélekboncolás eszközeit. A választ ez a könyv adja meg: marad az író humanizmusa, gazdag tapasztalatainak tárháza, megmarad Andrić megfigyelési szenvedélye, amellyel az emberek intim történetét, sorsát kutatja, s megmarad „az egyszerűen elegáns, kissé Vuk-szerűn racionális, kimért... a tartalomhoz szabott, kevés dísszel ellátott és a metaforától majdnem teljesen mentes” mondat. „Ez azonban nem az az Andrić, akit egyhangúlag irodalmi Olympuszunkra helyeztünk.” Džadžić szerint „Eltűnt az alkotó szenvedélyének és a tartalommal fennálló mély kapcsolatának titkos tüze, amely az alkotói alkémia láthatatlan útjain igazi értelmet ad a műnek és a kifejezésnek.” Az egész könyvben az egyetlen igazi, nagy írás a *Letovanje na jugu* c. elbeszélés, amely a tökéletesség nagy, ragyogó pecsétje ezen a könyvön.”

A *Književne novine*ban Predrag Palavestra ír a kötetről. „Ivo Andrić elbeszéléseinek legújabb kötete nem fogja kielégíteni se az olvasókat, se a kritikusokat” — ezzel az egyetértelmű megállapítással kezdi bírálatát Palavestra. A sikertelenségnek bizonyos előjeleit szerinte már régebben észre lehetett venni, például a *Kisasszony* c. regényében. Palavestra abban látja Andrić leg-

nagyobb hibáját, hogy az életet leegyszerűsítve, sematikusan másolja, habár az ő egyéniségének nem felel meg és nem is méltó hozzá ez az írói módszer. Andrić eltávolodott a realista ábrázolás sajátos változatától, amely régebbi műveiben megjelenik, s új könyve féltreérthetetlenül mutatja realizmusának kettősségét. Ez a kettősség az összhang hiányát bizonyítja Andrić művében, ennek a hiánynak pedig Andrić következetlensége és határozatlansága az oka. „A nagyok végzetes kötelezettsége, hogy sohasem szabad sem megállniok, sem visszakoziok; számukra nem érvényes a kicsiknek az a kiváltsága, hogy a bukást és vereséget megbocsátják nekik. Akármennyire durva is a maga igazságosságában ez a jelenség, az olvasó Andrić legújabb könyvét elégedetlenül teszi le, és kissé becsapottan is, de hiszi, hogy az író nemsokára úgy tér vissza hozzá, ahogy szereti, tiszteli és mint saját értékét elfogadja” — fejezi be írását Palavestra.

A *Deloban* Milosav Mirković azt írja, hogy a *Lica* elbeszélései felett „a hasonlatokon felülemelkedő tapasztalat és a szolidaritásnak az aprólékosan felfogott, gyarmatias realizmuson kívül álló lírája” lebeg. A kritikus ebben a kötetben is megtalálja az emberekben élő félelmet, amely Andrić többi művét is jellemzi. Andrić személyei pedig „hősök önmagukban, a maguk képzeletében, amely sokszor beteg és terhelt”. Mirković nem tartja a *Licat* az író munkája forgácsának, de megállapítja, hogy a könyvnek vannak gyenge oldalai, amelyeket a *Híd a Zsepán szerzője* nem engedhetett volna meg magának. A kötet legjobb darabjának, akárcsak Džadzić, a *Letovanje na jugu* c. elbeszélést tartja. Andrić írói nyelvét a legszebb jelzőkkel illeti Mirković.

TORTÉNELMI TALAJON ÉPÜL AZ ÚJ BEOGRÁDI KÖNYVTÁR

Kis újsághírek közölték, hogy végre kijelölték a Nemzeti Könyvtár új épületének helyét. A Karadjordje park közelében van, az úgynevezett, „Szent Száva platón” Beogradban. Ez érdekes véletlen, mert ezáltal a könyvtár helye asszociatív módon kapcsolatba kerül a SzentSzáva néven ismert Rastko Nemanjić-csal, Karadjordjeval és az első szerb felkeléssel.

Nagyon valószínű, hogy Stevan Nemanja (1114—1200) szerb feudális uralkodó udvarán volt első könyvtárunk. Feltételezhető, hogy a Rastko nevet is Ciril Konstantin szláv népművelő életrajzából vették. Mindenesetre ennek a műnek a fordításában maga Szent Száva a „vivliotekar” szó helyett az új „knjigohranitelj” szót vezette be, vagyis a görög szót szláv szóval helyettesítette. Bizonyos, hogy Szent Száva a XII. század végén a görögországi Sveta Gorában, Hilandar kolostorban, és később szerb földön, Studenica kolostorban is, megalapította az első szerb egyházi könyvtárat. Az akkori időkből származó kéziratok óriási részét maguk a szerzetesek égették el, hogy ne kerüljenek török kézre.

A szerb felkelésekkel azért vannak kapcsolatban a könyvtárak, mert a felkelések hozták meg az ország felszabadulását, és lehetőséget teremtettek arra, hogy a szerbek nyíltan foglalkozhassanak a tudományokkal és az irodalommal. A beográdi Nemzeti Könyvtár — első nevén „Beograd város újonnan létesített könyvtára” 1832-ben létesült mindössze 800 könyvvel. A Nemzeti Könyv-

tár nevet 1859-ben kapta. Könyvtárosai között olyan személyek nevével is találkozunk, akik óriási jelentőségűek a szerb kultúra és irodalom fejlődésére: Djura Daničić, Janko Šafarik, Milan Dj. Milicević és Milovan Glišić.

Az első világháború alatt a könyvtárat Nišbe költöztették és ott a bolgár-osztrák megszállás alatt néhány régi és pótolhatatlan mű tönkrement. A második világháború első napján teljesen megsemmisült ez a könyvtár; a bombázás alatt porrá égett. Akkor 500 000 kötete volt, köztük több mint 1 400 kéziratoss mű a XIII. századból, mégpedig száznál több pergament, továbbá 1 800 példány a legrégebb nyomtatott könyvek közül, többek között egy 1482-ből származó incunabula, más XV. századbeli könyvek, régi levelezőlap- és levélgyűjtemény, az első délszláv nyelvű folyóiratok és újságok példányai. A háború előtt 58 milliárd háború előtti dinárra becsülték a könyvtár értékét.

A könyvvállomány, melyet a mostani ideiglenes épületből átvisznek a Szent Száva nevéhez és a harcos Szerbiához fűződő új helyre, számbelileg nagyobb, mint a háború előtti, de sok kulturális érték pótolhatatlanul veszendőbe ment. Majd hat évszázad alatt sok-sok szerb könyv hamvadt el a különféle megszállók alatt, de ez csak hozzájárult ahhoz, hogy a könyv még kedvesebb és megbecsültebb legyen nálunk.

LENNI VAGY NEM LENNI?

A modern amerikai irodalom egy érdekes személyisége — William Styron — a szenzációkeresés sebes és bizonytalan vizei után az elismerés csendes révébe érkezett. Styronról és 1951-ben megjelent *Lie Down in Darkness* című regényéről sok tanulmányt írtak, sok dicséretet zengtek, és Styront Faulkner legtehetségesebb követőjének mondták. Mivel azonban a *Lie Down in Darkness* szerzője a következő kilenc év alatt mindössze egyetlen egy elbeszélést írt — csak irodalmi ígéret maradt.

Most hagyta el a sajtót Styron második könyve. *Set This House on Fire* (Gyűjtésatok föl ezt a házat) a címe, és az amerikai kritikusok egybehangozva azt írják szerzőjéről, hogy ezzel a könyvvel teljes mértékben beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Styron most már csak annyiban faulknerista, amennyiben „céltudatosan törekszik a lehető legerőteljesebb érzések fölkeltesére — nemcsak az egész regénnyel, hanem minden egyes jelenettel”. Egyéni hangú író, akinek megvan a maga jelentősége — írják róla a kritikusok.

A *Set This House on Fire* (Styron a címet John Donne egyik költői fohászából kölcsönözte) bűnügyi regény — dosztojevszkiji értelemben. Három szereplője van: Mason Flagg — az áldozat, Cass Kinsolwing — a gyilkos és Peter Loverett — az elbeszélő. Loverett — saját véleménye szerint — „hétköznapi ember”, jogász. A bűnüggyel olaszországi útján, Samboccoban kerül kapcsolatba. Itt él Mason Flagg, hajdani osztálytársa, egy gazdag család elkényeztetett sarja, aki időközben érzéki és cinikus emberré torzult. A regény első része ezzel a káros és kóros átalakulással foglalkozik (a metamorfózishoz hozzájárultak Flagg Jugoszláviában szerzett háborús élményei is), s egy átordobézolt éjszaka után — amelyben Cass Kinsolwingnak megalázó szerep jut —, egy fiatal olasz parasztlány elrablásával és Mason Flagg rejtélyes meggyilkolásával végződik. A második fejezet két évvel később történik. Peter Loverett — Cass Kinsolwinggal beszélgetve — rájön a gyilkosság okára. Kinsolwing azok közé az amerikaiak közé tartozik, akiknek

egyénisége a szabadabb európai földön keres kielézési lehetőséget. Tehetséges festő, feleségével és négy gyermekével Párizsba költözik, de inni kezd, mert nem hisz a maga művészetében. Olaszországba megy, találkozik Mason Flaggal. Barátja anyagilag támogatja, de fölhasználja szégyenteljes szórkozásaiban — Kinsolwing obszcén képeket fest számára. A festő azonban még nem mondott le minden életideijéről: szerelmes Francescába, a fiatal parasztlányba, és amikor Flagg elrabolja, megöli hajdani osztálytársát.

Grenwille Hicks a *Saturday Review*-ben hangsúlyozza, hogy Styrón regényének bűnügyi színezetű fabulája ősi filozófiai témát boncol — a lenni vagy nem lenni kérdését feszegeti, amit Cass Kinsolwing a lenni javára döntött el — furcsa — még gyilkosság árán is.

AZ V. STERIJA-FESZTIVÁL

A májusban Noviszádon megtartott V. jugoszláv színházi játékokról a hazai irodalmi lapok és folyóiratok legnagyobb része bírálatot vagy méltatást közölt. Különösen érdekes az *Izraz* július-augusztusi számában megjelent kritika, melyet Vučk Krnjević írt. Úgy látszik, hogy a szarajevói költőt különösképp érdekli a színház, mert az utóbbi időben írásaiban mind többet foglalkozik a színművészet problémáival. Folyóiratunk 7-8. számában ezen a helyen ismertettük Krnjević beszámolóját a kamaraszínházak szemléléről.

Krnjević mindenekelőtt azt kifogásolja, hogy az elmúlt év néhány figyelemreméltó jugoszláv drámai alkotását, mint például Diklić *Üdvözet a sheriffnek*, Misailović *A szerencse és a tolvajok*, Belović és Ćirilov *Csendes otthon*, Ivanec *Miért sírsz, apuka?* c. műveit nem vették fel a Sterija Játékok repertoárjába. Másik megjegyzése, hogy Laza Kostić drámái közül nem a *Pera Segedinacot* hanem a *Maksim Crnojevićet* kellett volna bemutatni. Krleža *Areusáról* megállapítja, hogy vitatható mű, színpadlag nem meggyőző, szövege pedig egyenlőten értékű. Bojan Stupica rendezői munkájával csak kihangsúlyozta a színmű fogyatékoságait. Krnjević dicséri a noviszádi Szerb Népszínház együttesét, amely Davičo *Költeményét* vitte színre. Maga a dramatizálás (Djurković munkája) nem sikerült, az előadás annál inkább. „A *Költeményt* rendkívül korszerűen rendezték és játszották” állapítja meg a kritikus. A fesztivál legjobb előadásának Matej Bor *A csillagok örökké ragyognak* c. darabjának bemutatását tekinti. Egyébként a ljubljanei Szlovén Népszínház együttese ezért az előadásért jutalmat kapott — a szemle legjobb előadásáért járó díjat. Magát a darabot bizonyos fenntartással fogadja Krnjević, de a rendezést (Slavko Jan) és a színészeket (Stane Potokar, Lojze Potokar, Boris Kralj, Stane Sever, Bert Sotlar) elhalmozza dicséreteivel. Mirko Božić *Selyemcipő* c. darabját, melyet a Záhrebi Drámai Színház adott elő, minden kritikán alulnak tartja. Lelkesedéssel ír azonban Aleksandar Obrenović *Változatok* c. színpadi játékáról, mely a szemlén külön elismerést kapott. Csupán a darab rendezését és a színészek játékát kifogásolja.

Naplószerű beszámolójának végén Krnjević megállapítja, hogy az, amit az idei Sterija Játékok nyújtottak, egyáltalán nem kielégítő. Krónikus bajnak tekinti, hogy íróink nem foglalkoznak a legidősebb, mai témákkal. Bevallja, hogy maga sem tudja, hogyan

lehetne ezen a helyzeten változtatni. A szemlén fellépő színházakkal kapcsolatban megállapítja, hogy a Szlovén Népszínház és a Szerb Népszínház kivételével egyetlen együttes sem hozott eredeti, kidolgozott, sajátos játéktípust a fesztiválra, márpedig a korszerű színjátszás megköveteli a tiszta és egységes játéktípust. Az idejügoszláv színházi fesztivál hű képet nyújtott színházaink állapota-ról, s megmutatta, hogy az elmúlt idény elég szegényes és terméktelen volt. Jelentős tény azonban, hogy ezt a helyzetet az egész országból összegyűlt színházi emberek is megállapíthatták.

A HÁBORÚNAK IS AZ ÉLET A LÉNYEGE

Joyce Cary ismert angol regényíró műve összefonódik a jugoszláv közelmúlt történetével — erről szerzünk tudomást Cary nemrégiben megjelent, *Memoir of the Bobotes* című, posthumus művének méltatásából. A cím utolsó szava nem egészen világos számunkra, talán a Durmitor szóval helyettesíthetnének, mert Cary az első Balkán-háborúban, Crnagorában szerzett élményeit írja le könyvében.

Cary ebben az időben oxfordi diák volt. Szobájában, amelyet egy másik jövőendő íróval, John Middleton Murryval osztott meg, verseket költött, amelyeket sohasem jelentetett meg, és regényt írt, ami — akár csak a versek — sohasem látott napvilágot. Amikor Crnagora háborút kezdett Törökországgal, Cary önként jelentkezett az angol vöröskereszt egységeibe, ezek voltak hivatottak pótolni a crnagorai hadsereg nemlétező egészségügyi csapatait.

„Bele akartam kóstolni a háborúba” — így ír elhatározásáról Cary a *Memoir of the Bobotes*-ban. — „Meg voltam róla győződve ugyanis, hogy ez az utolsó háború. Ezenfelül némi regényes lelkesedés is volt bennem a crnagoraiak ügye iránt — röviden: ifjú voltam és kalandvágyó”.

A kaland nem is volt érdektelen, sőt céltalan sem. Cary sok ütközetnek volt szemtanúja, végigcsinálta Skadar ostromát, aranyéremmel tüntették ki, és megírta a 154 oldalas *Memoir*-t. Mielőtt azonban erre sor került volna, Cary kinőtt már ifjonti lelkesedéséből. Tapasztalatainak lényegét abban látja — így írja a könyvben is —, hogy a háború leglényegesebb lényege az élet és nem a halál, s az élet leglényegesebb lényege a háborúban — az ennivaló. „Ez a tény” — írja Cary — „egy történelmi mű szempontjából jelentéktelennek látszik, végeredményben azonban — noha rendszerint megfedkeznek róla — a történelem legfontosabb része. Senkinek sem jut eszébe, „történelmet csinálni”, ha étvágytalansággal küzd, vagy éppen éheznek.”

Donald Barr, a *New York Times Book Review* kritikusa, föl-hívja az olvasó figyelmét arra a hasonlatosságra, ami Cary megállapítása és Bernard Shaw *Arms and the Man* című színdarab-jának mondanivalója között van. A darab színhelye is a Balkán-félsziget. A két írás között azonban — szögezi le a kritikus — lényeges különbség van, ami a nagy színdarabíró és a nagy regényíró közötti különbségből ered.

Shaw nem vett részt a Balkán-háborúban, és színdarabjának kiinduló pontjául egy elvont megismerést — a történelem materialista elméletét Marxtól vette kölcsön — válaszott, s Marxtól morálistának igyekezett beállítani. A gúnyolódás nagymestere remekül föl tudta használni a romantikus sablonokat, és a színpadi hatás kedvéért ki is gúnyolta őket, Cary viszont alaposan nekigyürkőzött.

hogy tapasztalatokból szűrje le az igazságot, s egyéni följegyzéseket írt egy idegen országról és korról.

Érdekes, hogy Cary regényírás közben fölhasználta Írországban és Afrikában szerzett élményeit, crnogorai tapasztalatait azonban tartogatta. „Talán azért — írja Barr —, mert elégedetlen volt azzal, amit tapasztalt”. A könyv azonban, amelyet a szerző pompás rajzai gazdagítanak, noha keletkezése után 47 évvel jelent meg — az angolszász kritika véleménye szerint —, nem múlta idejét, ma is megvan a maga helye.

Érdekes és érdemes volna hazánkban is kiadni.

AZ IGAZSÁG FÖLVILLANÁSA

Malcolm Cowley kiváló amerikai kritikus, a *The London Magazine*-ban mesteri módon egyetlen sajátosságra vezeti vissza Sherwood Anderson művészi tevékenységének lényegét. Ez a tulajdonság a „megjelenítés” képessége James Joyce-i értelemben: ha egy személy, egy táj vagy egy kapcsolat a maga természetességében, „minőségében”, múltjával, jövődjével teljes fényben fölvillan. Anderson mint irodalmi jelenség teli van ilyen villanásokkal. Nagy mértékben hatott a későbbi írónemzedékre, Hemingwayre, Faulknerre, Woolfira, Steinbeckre, Caldwellra, Saylorra és Henry Millerre, de csak ösztönözte őket, megvilágította mindegyikük számára a problémát, amelyben meg kell kapaszkodniuk, s utána magukra hagyta őket. Ez a hajlam, a pillanatnyi megvilágítás szokása, Anderson életének legfontosabb pillanataiban is megnyilvánult, például akkor, amikor — mint sikeres üzletember, festékgyáros, nős ember, három gyermek apja — egy napon, egy levél diktálása közben, fölkelte asztalától és mindörökké kísértelt irodájából, hogy az írásnak éljen.

Ezt a gesztust később gyakran írták le, legtöbbször elferdítve. Cowley azt állítja, hogy nem éppen ilyen egyszerűen történt, mégis követendő példaként szolgált egy seregnyi amerikai író számára, akik Anderson pályafordulását buzdításnak vették: szálljanak szemben a polgári élet gúzsbakötöttségével. Anderson munkásságában is sok a fölvillanás. Cowley szerint minden ilyen pillanat kész elbeszélést jelentett az író számára. Hiányzott belőle azonban az a képesség, hogy ezeket a pillanatokot összefogja, és az okszerűség keretébe szorítsa, s ahhoz sem volt érzéke, hogy bemutassa az idő múlását. Egyetlen egyszer sikerült neki — *Winesburg, Ohio* című könyvével — megteremtenie ezt az egységet. Negyvenéves volt 1915-ben, sok balsiker volt már mögötte, amikor egy antológián és Gertrude Stein: *Three Lives* című könyvében fölbuzdulva, arra az ötletre jutott, hogy az átélte világ képeit az ohioi Clide városka élete és lakói köré csoportosítsa. (Ebben a városban nevelkedett föl).

A könyvben foglalt elbeszéléseket közös bonyodalom fűzi össze. A bonyodalom azonban nem a személyek közös tulajdonságaiban, nem abban a szándékukban rejlik, hogy érvényt szerezzenek igazságuknak — mindenki a maga igazságának —, hanem abban, hogy képtelenek kifejezésre juttatni az igazságot. Képtelenek — de szeretnék, és a maguk igazát átruházzák George Villard-ra, a könyv főszereplőjére az író fiatalkori alteregójára, bizakodva, hogy George Villard majd híven és mindenki számára érthetően közli a világgal igazságukat. Az igazság pillanataiban fordultak hozzá bizalommal, s Anderson ezeket a pillanatokot szerette a legjobban, ezeket tudta leírni a legszebben, s így úgy szólván egyszuszra írta meg legmaradandóbb művét.